

ΣΟΦΙΑ ΚΑΝΑΚΗ-ΠΡΩΤΟΠΑΠΑ, Δρ. φιλ.

«Η φιλοσοφική διάσταση του λόγου και ο μετασχηματισμός όλων των εκφάνσεων του σε γνώση, δεξιότητες και συμπεριφορά στη σύγχρονη πραγματικότητα»

1. Π ε ρ ί λ η ψ η

Στη φιλοσοφία ήδη από το ξεκίνημά της, ο λόγος εμφανίζεται ως σκέψη (λογική, κριτική, δημιουργική, διαλεκτική), ως ομιλία, ως αιτιολογία. Προϋπόθεση γι' αυτές τις εκφάνσεις του είναι η αλληλεπίδρασή του ανθρώπου, μέσω και των αισθήσεων, με το περιβάλλον (φυσικό και κοινωνικό) και με τους εμπλεκόμενους στην οργανωμένη διαδικασία της μάθησης. Έτσι τού δίνεται η δυνατότητα για κατανόηση, παραγωγή και μεταφορά της γνώσης σε άγνωστα προβλήματα, για ανάπτυξη δεξιοτήτων γνωστικών και άλλων, για υιοθέτηση, απόρριψη ή διαμόρφωση αξιών και για μετασχηματισμό αυτού του πλέγματος σε συμπεριφορά.

Ο όλος προβληματισμός θα επικεντρωθεί σε απόψεις στοχαστών και μελετητών που μας βοηθούν να στηρίξομε θεωρητικά και πρακτικά ό,τι θεωρείται από τη σύγχρονη Επιστήμη της Παιδαγωγικής και τη Φιλοσοφία της Παιδείας αναγκαίο, θετικό και επίκαιρο. Στη συνέχεια θα εξετάσομε πώς οι απόψεις αυτές συμβάλλουν στην οργανωμένη παιδεία και στους άλλους παράγοντες της αγωγής, για την ανάδειξη και ανάπτυξη των ικανοτήτων εκείνων του ανθρώπου, που θα τού επιτρέπουν να συμβιώνει ειρηνικά με τους άλλους στη σύγχρονη πολυπολιτισμική κοινωνία και να ζει και ο ίδιος δημιουργικά.

2. Α ν α λ υ τ ι κ ή π α ρ ο υ σ ι α σ η

Ο λόγος διακρίνει τον άνθρωπο από τα ζώα. Είναι η ικανότητα, η ενέργεια να εκφράζει κανείς τα διανοήματά του.

Η ανάπτυξη αυτή του ανθρώπου είναι συνδεδεμένη με ένα προβλεπόμενο κοινωνικό περιβάλλον, που σημαίνει ότι είναι ένα ταλαντούχο με λογική προίον της εξέλιξης (Cube /Alshuth, 1992).

Ήδη με την εμφάνιση της φιλοσοφίας (τον 6^ο π.Χ. αιώνα) ο άνθρωπος συνειδητοποίησε αυτή την πραγματικότητα ότι δηλ. μπορεί να ενεργεί με ελευθερία απόφασης, αλλά υπεύθυνα, και αυτό σημαίνει ότι μπορεί να ελέγξει τις βιολογικά εξαρτημένες τάσεις της συμπεριφοράς του και να τις κατευθύνει. (Κανάκη-Πρωτόπαπα, 1998.).

Μια από τις σημαντικότερες θεωρίες αυτής της εποχής είναι η θεωρία του Ηράκλειτου για το λόγο. Έχει ως αφετηρία της το γεγονός ότι αν βρισκόμαστε σε εγρήγορση, ζούμε σ' ένα κοινό κόσμο. Μπορούμε να επικοινωνούμε να κρίνομε και να διορθώνομε ο ένας τον άλλον (Popper, 2001)

«ανθρώποισι πάσι μέτεστι γινώσκειν εαυτούς και σωφρονεῖν» (Ηράκλειτος,

DK 22 B 116) «σωφρονείν αρετή μεγίστη και σοφία αληθέα λέγειν και ποιείν κατά φύσιν επαΐοντας». (Ηράκλειτος, DK 22 B 112). Με τη λέξη φύση εννοεί εδώ όχι τον ορατό κόσμο, αλλά τον πυρήνα του, την ενεργό δύναμη σε όλα τα πράγματα. Είναι δηλ. ο λόγος η συνολική περιοχή τού σκέπτεσθαι, το περιεχόμενο της αντικειμενικής συνειδήσεως, και η εκδήλωσή του είναι η πραγματικότητα ολόκληρη, η φύση, η ιστορία, η κοινωνία. Είναι η ουσιαστική αιτία παντός είναι και γίνεσθαι.

Κατά τον Πλάτωνα ο λόγος καθιστά τα πράγματα νοητά. Για τον Αριστοτέλη λόγος είναι οι έννοιες και γενικά η διάνοηση και ονομάζει «έξω λόγον» την έναρθη εκδήλωση και «έσω λόγον» τη σκέψη. Τη λογική ο Αριστοτέλης δεν τη θεωρεί επιστήμη αλλά μέσο, εργαλείο, όργανο για την κατανόηση του επιστητού. Έτσι εξηγείται και ο γενικός τίτλος Όργανον με το οποίο εκφράζεται το σύνολο των λογικών συγγραμμάτων του. (Γιερός, 1935).

Στους αρχαίους ελλείπει η αυστηρή ιδέα της προσωπικότητας, στη σημασία του Λόγος-Θεός και όχι σπάνια ο λόγος κατανοείται επισφαλής και κυμαίνεται μεταξύ προσωπικού και απροσώπου. (Zeller, 1892).

Για τους Νεοκαντιανούς λόγος είναι η ενότητα του λογικού κύρους.

3. Ο Λόγος ως ομιλία

Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται από τον Αριστοτέλη στον ρητορικό λόγο : «ανάγκη δε τον ακροατήν ή θεωρόν είναι, ή κριτήν. Κριτήν δε ή των γεγεννημένων ή των μελλόντων. Έστι δ' ο μεν περί των μελλόντων κρίνων, οίον ο εκκλησιαστής, ο δε περί των γεγεννημένων, οίον ο δικαστής, ο δε περί της δυνάμεως οίον ο θεωρός, ώστ' εξ ανάγκης αν ειη τρία γένη των λόγων των ρητορικών, συμβουλευτικών (εν εκκλησιαίς ή εν βουλαίς), δικανικών (υπέρ κοινών, ήτοι δημοσίων ή ιδίων) και επιδεικτικών (ή εγκωμιαστικών) (Ρητ. Α, γ. Προβλ. Spengel Rhet. Gr. III 331). Σε αυτά τα είδη μερικοί τεχνογράφοι προσθέτουν και τον ιστορικών. (Spengel II d. I 463).

Σε ό,τι αφορά τη διάκριση τού λόγου σε μέρη ο Αριστοτέλης πρόσθεσε, στη διάκριση του Πλάτωνα σε ρήματα και ονόματα, το σύνδεσμο, την αντωνυμία και το άρθρο, ενώ η διάκριση σε δέκα μέρη οφείλεται στους στωικούς, από όπου μέσω της λατινικής γλώσσας πέρασε στις νεώτερες ευρωπαϊκές γλώσσες.

Για την κανονική λειτουργία του λόγου ως ομιλία είναι ανάγκη να βρίσκονται σε καλή κατάσταση η διάνοια, το σύστημα σχηματισμού της ομιλίας, τα αισθητήρια όργανα, ιδιαίτερα η όραση και η ακοή, τα φωνητικά όργανα και τα όργανα γραφής (χέρι) και οι οδοί μέσω των οποίων από τα κέντρα των κινητικών εικόνων μεταβιβάζεται ο ερεθισμός προς επιτέλεση κινήσεων. Διαφορετικά υπάρχουν διαταραχές του λόγου (Κολιάδης, 1997 και 2002). Κάθε λόγος πρέπει να έχει προοίμιο, διήγηση και επίλογο και καλό είναι να τον χαρακτηρίζει ευκρίνεια, ακρίβεια, απλότητα, γονιμότητα και τα μέρη του να έχουν αναλογία και ενότητα. Αυτό δίνεται εύστοχα από τον Πλάτωνα με μια παρομοίωση : «Δει πάντα λόγον ώσπερ ζών

συνεστάναι σώμα τι έχοντα αυτόν αυτού, ώστε μήτε ακέφαλον είναι μήτε άπουν, αλλά μέσα τ' έχειν και άκρα πρέποντα αλλήλοις και τω όλω γεγραμμένα». (Πλατ. Φαίδρος 264 c).

«Πρέπει κάθε λόγος να έχει τη σύσταση ζωντανού οργανισμού απαρτίζοντας ένα δικό του σώμα, ώστε να μην είναι ακέφαλος ούτε χωρίς πόδια αλλά να έχει κορμό και άκρα, σχεδιασμένα να ταιριάζουν μεταξύ τους και με το σύνολο».

Δυστυχώς, τον υψηλό, απαιτητικό λόγο τείνει να υποκαταστήσει η αλογική μαγεία της εικόνας.

4. Ο Λόγος ως Λογική και ως Αιτιολογία

Ο όρος λόγος από όπου προέρχεται και η λέξη λογική, δήλωνε, όπως ήδη αναφέρθηκε, τόσο την «ομιλία» όσο και τη «σκέψη» στο βαθμό που αυτή εκφράζεται προφορικά με την ομιλία. Η σκέψη εξεταζόταν κυρίως από την άποψη της αλήθειας δηλ. ως σκέψη ενός πράγματος που υπάρχει αληθινά και έτσι γεννιόταν μια άμεση και αυθόρμητη συμφωνία ανάμεσα στη γλώσσα και στην πραγματικότητα, που γίνεται γνωστή στη σκέψη και εκφράζεται με τη γλώσσα. Αυτή την αρχαϊκή συμφωνία συναντούμε στους προσωκρατικούς ιδιαίτερα στον Ηράκλειτο και τον Παρμενίδη αλλά ως δύο αντίθετες λύσεις μιας κοινής προβληματικής. (DK 22 B 112 και DK 28 B 3).

Η αντίφαση που υπάρχει σε κάθε ξεχωριστό πράγμα, στο βαθμό που μπορεί να ειπωθεί γι' αυτό ότι «είναι εκείνο το πράγμα» και «δεν είναι τα άλλα» και επομένως ότι συγχρόνως «είναι και δεν είναι» οδηγεί πράγματι τον Ηράκλειτο να δει στην αντίθεση και στην αντίφαση τη θεμελιώδη δομή της πραγματικότητας και την αιτία του γίνεσθαι της.

Και ο Παρμενίδης ξεκινά από την ίδια άποψη, αλλά αρνείται την πραγματικότητα των επιμέρους πραγμάτων, αφού στο «είναι» δεν αντιλέγεται κανένα «δεν είναι». (DK 28 B 2).

Η λογική συνεχίζεται θετικά με τον Σωκράτη και τον Πλάτωνα και φτάνει στην ολοκλήρωσή της με τον Αριστοτέλη. Έτσι στον Σωκράτη, για την μεθοδική χρησιμοποίηση της συζήτησης της έρευνας και της αμφιβολίας (μαιευτική) ο Αριστοτέλης απέδωσε την ανακάλυψη των επαγωγικών συλλογισμών (επακτικοί λόγοι) ή τους «δι' εννοιών ορισμούς» (ορίζεσθαι καθόλον) και οι μεταγενέστεροι την ανακάλυψη της έννοιας, αλλά σε αυτό θα επανέλθουμε κριτικά. (Μπφ.Μ4 1078b και Ξενοφώντος απομνημονεύματα 4.6.1. και Popper, 2001)

Η σωκρατική ερώτηση διατυπωμένη στο σχήμα «τι είναι» επανέφερε στο προσκήνιο όλα τα προβλήματα που υπήρχαν στην ελεατική τους βάση, γιατί οι ιδέες πρέπει από τη μια να εγγυώνται την αντικειμενικότητα του πραγματικού, αλλά από την άλλη τη δυνατότητα της κρίσης και του λόγου. Κάθε ιδέα δηλ. ως «ταυτόσημη» με τον εαυτό της και «διαφορετική» από τις άλλες εισέρχεται σε μια πλοκή σχέσεων και με τις άλλες ιδέες και με τα αισθητά πράγματα, που είναι έργο της διαλεκτικής να τα διερευνήσει. Η διαλεκτική, της οποίας ευρετής θεωρείται ο Ζήνων ο ελεάτης (Διογ. Λαέρτ.

Ι 18 και Βορέας, 1972) κάνει διάκριση ανάμεσα στο «ταυτόν» και στο «έτερον» ανακαλύπτει το «κοινόν» και την ετερότητα των γενών και των ιδεών.

Έτσι η ελεατική άποψη του Παρμενίδη δέχτηκε αποφασιστικό πλήγμα. Ο Αριστοτέλης συνέχισε την ανάλυση με τη φράση «για το ίδιο γίνεται λόγος υπό πολλές έννοιες», βρίσκοντας έτσι το δρόμο μιας επεξεργασίας της λογικής αποδεσμευμένης από μεταφυσικές προκαταλήψεις.

Οι πολλές έννοιες για τις οποίες γίνεται λόγος για το «είναι» είναι οι «κατηγορίες» (Μττφ Ε 3, 1005 και Ρητορική 41359 β10). Είναι δηλ. κατηγορία το απλό στοιχείο της σκέψης από το οποίο γίνεται πρώτα η πρόταση, έπειτα ο συλλογισμός και τέλος η απόδειξη με την εξής ακολουθία. Η σύνδεση ενός κατηγορουμένου με ένα υποκείμενο δίνει αφορμή σε μια κρίση ή πρόταση, ενώ η σύνδεση προτάσεων γεννά ένα συλλογισμό ή λόγο.

Συνάπτονται έτσι στην αριστοτελική διδασκαλία δύο στοιχεία : το νοητικό της άμεσης εποπτείας και το διανοητικό ή διαλογικό, με το οποίο τα περιεχόμενα αυτά συνδέονται μεταξύ τους, δηλ. το γλωσσικό σχήμα της ένωσης υποκειμένου και κατηγορουμένου. Η ένωση περισσοτέρων κρίσεων γεννά τον κυρίως διαλογισμό, όπου όταν τεθούν δύο προτάσεις, με ένα κοινό όρο (τον μέσο), συνάγεται αναγκαστικά μια άλλη πρόταση, που αποτελεί το συμπέρασμά τους. Η αλήθεια τού συμπεράσματος εξαρτάται από την αλήθεια των προκειμένων προτάσεων. Οι συνδέσεις αυτές δημιουργούν τον αποδεικτικό συλλογισμό, ο οποίος φυσικά ξεκίνησε με τη μαθηματική απόδειξη, θεμελιώθηκε από τον Θαλή και τον Πυθαγόρα (Εξαρχάκος, Θ., 1988), ξεχωρίζει από το διαλεκτικό συλλογισμό, όπου υπάγεται και η «δια της εις άτοπον απαγωγής» απόδειξη του Ζήνωνα του Ελεάτη (Capelle, 1968), και αποτελεί τον βασικό πυρήνα της αριστοτελικής αναλυτικής, την οποία οι υπομνηματιστές του Αριστοτέλη ονόμασαν Λογική. (Μττφ Ε3, 1005 και Ρητορικά Α 41359 β10).

Ο λόγος ως αιτιολογία εμφανίζεται κάθε φορά που τίθεται το ερώτημα «γιατί» και ιδιαίτερα στον Δημόκριτο (Δημόκριτος, DK 68 Β 118), στη φιλοσοφία του οποίου γι' αυτόν το λόγο βασίστηκε και η επιστημονική ιατρική του Ιπποκράτη.

5. Ο Λόγος στα Μαθηματικά

Λόγος στα Μαθηματικά ονομάζεται ο αριθμός δύο ομοειδών μεγεθών, ο οποίος εκφράζει πόσες φορές το πρώτο περιέχει το δεύτερο και πόσα μέρη του δευτέρου. Ο λόγος δηλ. δύο ομοειδών μεγεθών είναι το μέτρο του πρώτου όταν λάβουμε το δεύτερο ως μονάδα. Αν π.χ. το πρώτο μέρος περιέχει τρεις φορές το δεύτερο, ο λόγος είναι ο ακέραιος αριθμός 3. Αν το πρώτο μέρος περιέχει τρεις φορές το πέμπτο τού δευτέρου, ο λόγος είναι το κλάσμα $\frac{3}{5}$. Εάν το πρώτο μέρος περιέχει τέσσερις φορές το δεύτερο και δύο φορές το ένα πέμπτο του, ο λόγος είναι ο αριθμός $4\frac{2}{5}$. Ο λόγος κ δύο ομοειδών ποσών α και β παριστάνεται με κλάσμα που αριθμητή έχει το α και παρανομαστή το β δηλ. $\kappa = \alpha/\beta$. Για τους λόγους ισχύουν όλες οι θεμελιώδεις ιδιότητες των κλασμάτων. Η ισότητα

δύο λόγων καλείται αναλογία. Τόσο τον αναλογικό συλλογισμό όσο και τις αναλογίες ανακάλυψε, ως γνωστόν, πρώτος ο Θαλής ο Μιλήσιος, μέσω του τρόπου εξήγησης των σεισμών και με το γνωστό θεώρημα των παραλλήλων ευθειών, που τέμνουν δύο ευθείες. (Κανάκη-Πρωτόπαπα, 1998 και Κοντογιάννης/ Ντζιαχρήστος, 1999).

6. Ο λόγος ως κριτική και δημιουργική σκέψη.

Ο λόγος ως κριτική και δημιουργική σκέψη εμφανίζεται αρχικά στην προσωκρατική φιλοσοφία, όπου ο άνθρωπος παροτρύνεται να γνωρίσει και να κρίνει τον εαυτόν του και τους άλλους και να ανακαλύψει το πώς γνωρίζομε. Υπάρχουν πολλά αποσπάσματα που θεμελιώνουν αυτή την άποψη: «χαλεπόν το εαυτόν γνώναι», «μη πατρός δέχου το φαύλον» (Θαλής, DK 10, δ), «εδιζήσάμην εμεωυτόν» (Ηράκλειτος, DK 22 B 101), «Πολυνοϊήν ου πολυμαθίην ασκείν χρη» (Δημόκριτος, DK 68 B 65), «Πολυμαθίη νόον έχειν ου διδάσκει» (Ηράκλειτος, DK 22 B 40).

Ο λόγος όμως επεκτείνεται σε δράση μέσω των γνώσεων και των δεξιοτήτων που αποκτά κανείς με την κριτική σκέψη, τη μίμηση και την άσκηση, αξιοποιώντας δίπλα στο τι και το γιατί και το ερώτημα πώς;

Ο Πυθαγόρας φρόντιζε τις τέχνες, τις δεξιότητες, τη Γυμναστική, τη Μουσική, την Αστρονομία, την Ιατρική και ιδιαίτερα τα Μαθηματικά, που αποτέλεσαν τη βάση της Τεχνολογίας.

Ο Δημόκριτος μας λέει πως ούτε τέχνη ούτε σοφία είναι δυνατή εάν κανείς δεν μάθει και το αίτημα τού Αναξαγόρα για τους ανθρώπους της εποχής του ήταν να κάνουν χρήση της νοημοσύνης και των χεριών τους. (Δημόκριτος, DK 68 B 39 και Αναξαγόρας, DK 10 687a 7).

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη «αγαθοί και σπουδαίοι γίνονται οι άνθρωποι δια τριών, έστι δε ταύτα: φύσις, έθος, λόγος». (Αριστ. Πολιτικά, 1332 a), αλλά συμβαίνει και αυτό «πολλά παρά την φύσιν και τους εθισμούς πράττουσιν (άνθρωποι) δια τον λόγον εάν πεισθώσιν άλλως έχειν βέλτιον (Αριστ. Πολιτικά 1332 b), ενώ ήδη ο Εμπεδοκλής είχε τη γνώμη ότι: «μεταβάλλοντας την έξιν μεταβάλλειν . . . την φρόνησιν» (Εμπεδοκλής, DK 31 B 106). Προϋπόθεση όλων αυτών δηλ. της λογικής, της κριτικής και δημιουργικής σκέψης, της απόκτησης δεξιοτήτων γνωστικών, γλωσσικών, ψυχοκινητικών, είναι η επικοινωνία (Κανάκης, 1990a), είτε ως απλή λογική συζήτηση, είτε ως διαλεκτική αντιπαράθεση, είτε ως διερευνητικός διάλογος (λεκτική επικοινωνία), είτε ως παρουσία (μη λεκτική επικοινωνία), είτε ως δράση στα πλαίσια μιας μικρής ή ευρύτερης ομάδας στις ποικίλες εκφάνσεις της (μικτή επικοινωνία). Αυτό μπορεί να ευοδωθεί μόνο με τη συστηματική διδασκαλία της κριτικής σκέψης, όπως αναλύεται από τους σύγχρονους μελετητές (Παπάς, 1988, Μαρσαγγούρας, 1997 και Τριλιανός, 1998) με προοπαιτούμενο μια δημοκρατική εκπαίδευση σε μια δημοκρατική κοινωνία (Τζάνη, 1992 και Lenhart, 1993). Τότε μπορεί μέσα από την ανταλλαγή απόψεων και ανταλλαγή γνώσης δραστηριοτήτων να προκύψει μια πρωτότυπη σύνθεση δηλ. δημιουργική σκέψη. Δημιουργική σκέψη μπορεί να προκύψει ακόμη όταν ο «έρως» ενεργεί στο επίπεδο του λόγου. Αυτή βρίσκει την έκφραση

της περισσότερο στις τέχνες.

7. Ο λόγος ως προϋπόθεση διαμόρφωσης στάσεων και αξιών

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο ως συνακόλουθο της μαθησιακής διαδικασίας, και του παραπρογράμματος σε ό,τι αφορά την οργανωμένη παιδεία, αλλά και των περιβαλλοντικών, σε φυσικό και σε κοινωνικό επίπεδο, επιλογών και επιρροών διαμορφώνονται, μέσω αλληλεπίδρασης, αξίες και στάσεις και εδώ θεωρώ σημαντική την αρχή που η επιστήμη και η ηθική του Δημόκριτου μάς προέτρεψε να ακολουθήσουμε, και η οποία ζει ακόμη ανάμεσά μας, με την προσταγή «ελαχιστοποίησε τον πόνο» αντί του «μεγιστοποίησε τις επιθυμίες». Σε αυτή την προσταγή εμπεριέχονται, θα έλεγα, και η ανεκτικότητα και η αλληλεγγύη και η μετριοπάθεια και η σύνεση. (Κανάκη-Πρωτόπαπα, 1998 και Popper, 1980).

Αν εκλείψει το μίσος από τον κόσμο, θα γίνει «Σφαίρος» σύμφωνα με τον Εμπεδοκλή δηλ. ένας κόσμος, στον οποίο θα επικρατεί η αγάπη και κατ' επέκταση η ειρήνη σε μια ανοιχτή κοινωνία (Popper, 1982.) με απελευθερωμένες τις κριτικές ικανότητες του ανθρώπου (Εμπεδοκλής, DK 31 B 27a και Popper, 1980).

8. Κριτική του λόγου του Αριστοτέλη και των πριν από αυτόν φιλοσόφων.

Σε όλους τους φιλοσόφους πριν τον Αριστοτέλη εμφανίζεται ένας σκληρός διαχωρισμός της σαφούς γνώσεως (αργότερα επιστήμης) και της γνώμης (δόξας) εκτός από τον Πρωταγόρα, ο οποίος θεωρεί τον άνθρωπο μέτρον πάντων χρημάτων και τον Ισοκράτη, ο οποίος θεωρεί ότι έχουμε μόνο γνώμες.

Η απαφασιστική διαφοροποίηση έρχεται με τον Αριστοτέλη ο οποίος θεωρεί ότι γνωρίζει, δηλ. ότι ο ίδιος κατέχει επιστήμη, επιστημονική γνώση που μπορεί να αποδειχθεί. Εδώ εξομολογείται ο Κ. Popper, ότι αυτός είναι ο βασικός λόγος που δεν συμπαθεί τον Αριστοτέλη. Ό,τι είναι στον Πλάτωνα μια υπόθεση είναι στον Αριστοτέλη επιστήμη. Και έτσι έχει παραμείνει στους περισσότερους θεωρητικούς της γνώσης στη δύση, μέχρι σήμερα.

Σκέπτεται ότι έχει ένα σύνολο γνώσεων και προσπαθεί να οικοδομήσει μια θεωρία της γνώσης, που αποδεικνύεται. Επειδή είναι ευφυής άνδρας και καλός στη Λογική, καταλήγει στο συμπέρασμα, ότι η θέση του για αποδεικνυόμενη γνώση τον οδηγεί σε μια αναγωγή στο άπειρο. Αλλά αυτή η γνώση πρέπει, για να αποδειχθεί να ξεκινήσει λογικά από κάτι, το οποίο με τη σειρά του πρέπει να είναι αποδείξιμο.

Έτσι υπάρχει το πρόβλημα : Πώς μπορεί αυτή η αναγωγή να τελειώσει ; Ποια είναι η πρώτη πρόταση του συλλογισμού και πώς μπορεί να αποδείξει ότι αυτή είναι αληθινή; Λύνει αυτό το πρόβλημα τού προβλήματος της θεμελιώδους πρότασης της γνώσης, με τη βοήθεια του δόγματος ότι οι αρχικές προτάσεις είναι ορισμοί με πραγματική ισχύ.

Οι ορισμοί δίνουν στις λέξεις μια σημασία, η οποία στηρίζεται σε συμβάσεις και είναι γι' αυτό σίγουροι, ταυτολογικοί. Εάν όμως στηρίζονται μόνο σε συμβάσεις και γι' αυτό έχουν ισχύ τότε είναι όλη η επιστήμη μια αλήθεια με βάση τις συμβάσεις και γι' αυτό ασφαλής. Με άλλα λόγια ολόκληρη η επιστήμη είναι ταυτολογία, που ξεκινά από τους ορισμούς μας. (Popper, 2001).

Κάτι τέτοιο βέβαια δεν πιστεύει, αφού θεωρεί ότι οι ορισμοί είναι σύνθετοι, είναι το αποτέλεσμα της παρατήρησης της ουσίας ενός πράγματος, δηλ. το αποτέλεσμα της επαγωγής. Μέσω της επαγωγής μπορεί κανείς να κάμει τους ορισμούς γόνιμη πηγή της γνώσης. Στην πραγματικότητα όμως είναι οι ορισμοί κάτι άλλο από αυτό. Δεν υπάρχουν διδακτικοί ορισμοί. Η επαγωγή οδηγεί στην κατασκευή ενός είδους επαγωγικού συλλογισμού π.χ.

Ο Σωκράτης είναι θνητός.

Ο Πλάτων είναι θνητός.

Ο Σιμμίας είναι θνητός . Όλοι αυτοί είναι άνθρωποι.

Συμπέρασμα : όλοι οι άνθρωποι είναι θνητοί, και προχωρώντας παραπέρα, για να συναντήσουμε τον ουσιαστικό πυρήνα του προβλήματος, όλα όσα γεννιώνται πρέπει να πεθαίνουν .

Σκέπτομαι, λέει ο Popper ότι ο λογικός Αριστοτέλης διανοητικά είχε κακή συνείδηση, όταν οδηγήθηκε σε αυτή τη θεωρία και μάλιστα εξαιτίας δύο λόγων.

1 Διδάσκει ότι αυτός που θέλει να μάθει και η γνώση κατά τη διάρκεια της κατανόησης ενός πράγματος, που δεν στηρίζεται στον στοχασμό γίνεται ένα με το αντικείμενο, που προσπαθούμε να γνωρίσουμε, μια θεωρία, που δίκαια κανείς μπορεί να χαρακτηρίσει μυστικιστική. Μια θεωρία που υποστηρίζει ότι ο γνωρίζων με το προς γνώση αντικείμενο ταυτίζονται είναι ένα είδος υποκειμενισμού και δεν έχει καμιά σχέση με την αντικειμενικότητα.

2 Η δεύτερη παρατήρηση για την κακή συνείδηση του Αριστοτέλη, σε σχέση με την ανακάλυψή του της επαγωγής είναι η πραγματικότητα, ότι την απέδωσε ίσα-ίσα στον Σωκράτη. Αλλά ο Σωκράτης θα ήταν ο τελευταίος, που θα ισχυριζόταν ότι αυτός (ή κάποιος άλλος) θα ήταν κάτοχος της επιστήμης, την οποία με κάποιο δρόμο μπορούσε να κερδίσει, για τον πολύ απλό λόγο ότι πάντα τόνιζε πως δεν κατείχε καμιά επιστήμη. Ο Σωκράτης ισχυριζόταν ότι δεν γνώριζε τίποτα.

Η γνώμη μου είναι, συνεχίζει ο Popper, ότι με τη θεωρία του Αριστοτέλη, ότι η επιστήμη είναι αποδείξιμη και ως εκ τούτου ασφαλής γνώση, το μεγάλο εγχείρημα του κριτικού ορθολογισμού των Ελλήνων εγκαταλείφθηκε..(Popper, 2001)..

Αυτή είναι η ιστορία πως η θεωρία της γνώσης ακολούθησε ένα λαθεμένο δρόμο, όπως θα τό' λεγε ο Παρμενίδης, και θυσιάστηκε από τη μέθοδο της

επαγωγής.

Η αυθεντική εποχή της ελληνικής φιλοσοφίας βρίσκει το τέλος της με τη δογματική διδασκαλία της γνώσης του Αριστοτέλη και η φιλοσοφία της εποχής μας δεν έχει ακόμα συνέλθει.

Ο Ξενοφάνης και ο Σωκράτης (όσο ασχολήθηκαν με τα προβλήματα των φυσικών επιστημών) είχαν δίκιο όταν έλεγαν : «Δεν γνωρίζουμε», «νομίζουμε» «έχομε γνώμες» «υποθέτομε». Ο Αριστοτέλης ήταν σίγουρα ένας σημαντικός επιστήμονας (οπωσδήποτε όχι τόσο σημαντικός όσο ο Δημόκριτος, τον οποίο ο Αριστοτέλης εκτιμά, αλλά ο Πλάτων δεν τον αναφέρει ποτέ (σύμφωνα με τις πληροφορίες ορισμένων πρέπει να τον απεχθανόταν) ήταν όμως προπαντός ένας πολυμαθής, ένας μεγάλος στη Λογική, που του χρωστάμε την ανακάλυψή της και ένας σημαντικός βιολόγος. Ο Αριστοτέλης είναι αλήθεια δογματικός, διότι μπορεί ο Πλάτων να ήταν δογματικός στην πολιτική, αλλά πραγματικά όχι στη θεωρία της γνώσης. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι το Αριστοτελικό ιδανικό της γνώσης είναι περισσότερο μια εγκυκλοπαίδεια από έννοιες και ορισμούς της ουσίας των πραγμάτων.

Και θα αναλογιστεί ίσως κάποιος. Γιατί έγινε αυτή η αντιπαράθεση στο τελευταίο κεφάλαιο ;. Διότι πρέπει να περάσουμε το μήνυμα ότι είναι λάθος και τα παιδιά και οι νέοι μας αλλά και οι επιστήμονες να εμμένουν με απολυτότητα στις απόψεις τους, αφού από ό,τι γνωρίζουμε πέρα από κάποιους τομείς των Μαθηματικών και της Φυσικής η επιστήμη εξελίσσεται και αυτή, όπως αλλάζουν και όλα τα άλλα και ιδιαίτερα στο χώρο των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών.

Γενικός στόχος με όλα αυτά που αναφέραμε σε θεωρητικό επίπεδο είναι, φυσικά, η διαμόρφωση υπεύθυνων πολιτών που να μπορούν να συμβιώσουν με τους συνανθρώπους τους στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές κοινωνίες και να ζήσουν δημιουργικά. (Παπάς, Θ., 1998). Ελπίζω οι απόψεις των στοχαστών που παρατέθηκαν εδώ σε μια κριτική παρουσίαση να βοηθούν προς αυτή την κατεύθυνση, εάν βέβαια και ο καθένας από μας αναστοχαστεί επιλέγοντας και τις στάσεις και τις αξίες που τον αντιπροσωπεύουν ,κάνοντας και την αυτοκριτική του.

Εδώ θα ήθελα να κλείσω παραπέμποντας αρχικά σε ένα απόσπασμα του Ισοκράτη : «Καλώ πεπαιδευμένους τοις πράγμασι τοις κατά την ημέραν εκάστην προσπίπτουσι, και την δόξαν επιτυχή των καιρών έχοντας και δυναμένην ως επί τω πολύ στοχάζεσθαι του συμφέροντος» (Ισοκρ. Παναθ. 30), (Ονομάζω μορφωμένους πρώτα-πρώτα αυτούς που αντιμετωπίζουν σωστά τις δυσκολίες που καθημερινά μας τυχαίνουν και κρίνουν εύστοχα τις περιστάσεις, έχοντας τη δυνατότητα να πετυχαίνουν κατά κανόνα το συμφέρον) και στη συνέχεια στο περιφημότερο από τα γνήσια ιπποκρατικά κείμενα :«Ο βίος βραχύς, η δε τέχνη μακρή, ο δε καιρός οξύς, η δε πείρα σφαλερή, η δε κρίσις χαλεπή» (1^{ος} Αφορισμός).

Η ζωή του ανθρώπου είναι σύντομη, σε σύγκριση με την έκταση της επιστήμης, η οποία χρειάζεται συνεχή έρευνα και μακροχρόνια τριβή, η ευκαιρία είναι φευγαλέα, διότι τα πάντα μεταβάλλονται και πρέπει ο

επιστήμων να ενεργεί έγκαιρα, αλλά και η πείρα συχνά υπόκειται σε σφάλματα και η ορθή κρίση είναι δύσκολη.

Zusammenfassung.

Von Anfang der Philosophie (6.Jh. v.Chr.) erscheint der Logos als Denken (logisches, kritisches, kreatives, dialektisches), als Sprechen und als Kausalität. Voraussetzung dafür, ist die Interaktion des Menschen auch durch der Sinne mit der physischen und sozialen Umgebung und mit den in dem organisierten Prozeß des Lernens Assoziierten. Der Logos gibt dem Menschen die Möglichkeit :

-des Verständnisses, der Produktion der Erkenntnis wie auch der Übertragung

dieser Erkenntnis in unbekannte Probleme,

-der Entwicklung von gnostischen und anderen Gewandheiten,

-des Akzeptes oder der Ablehnung, aber auch der Entstehung der Wertungen

und

-der Umbildung dieses Komplexes in Verhalten.

Diese Problematik hat die Ansichten Philosophen und Erforscher als Ziel, die uns helfen, theoretisch und praktisch, was die heutige Wissenschaft der Pädagogik und die Erziehungsphilosophie notwendig, positiv und aktuell meint. Weiter hin haben wir uns mit den Beitrag dieser Ansichten zu der institutionelle Erziehung und den anderen Faktoren der Erziehung beschäftigt; damit wir die Auszeichnung und Entwicklung derjenigen Fähigkeiten des Menschen gemeint, die ihm zusammen mit seinen Mitmenschen in der multikulturellen Gesellschaft schöpferisch und in Frieden zu leben erlauben.

Βιβλιογραφία

Capelle, W., 1968, Die Vorsokratiker. A. Kröner Verlag. Stuttgart.

Cube, F. v./Alshuth, D. 1993, Fordern statt Verwöhnen, Piper Verlag Zürich.

Γιερός, Χ., 1935. Η μεταφυσική και η ψυχική ολότης παρ'Αριστοτέλη. Αθήνα.

Diels, H. / Kranz, W., 1985. Die Fragmente der Vorsokratiker, 1.Band Zürich.

Diels, H. / Kranz, W., 1985. Die Fragmente der Vorsokratiker, 2.Band

Zürich.

Εξαρχάκος, Θ. , 1988. Διδακτική των Μαθηματικών. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

Κανάκη-Πρωτόπαπα, Σ., 1998. Φυσική–Επιστημονική Σκέψη στη Φιλοσοφία

της Παιδείας των Αρχαίων Ελλήνων. Ελλ. Γράμματα, Αθήνα.

Κανάκης, Ι., 1990. Διδασκαλία και μάθηση με σύγχρονα μέσα επικοινωνίας.

Γρηγόρης. Αθήνα.

Κολιάδης, Ε., 1997. Θεωρίες μάθησης και εκπαιδευτική πράξη. Αθήνα.

Κολιάδης, Ε., 2002. Γνωστική Ψυχολογία, Γνωστική Νευροεπιστήμη και

Εκπαιδευτική πράξη. Ελληνικά Γράμματα. Αθήνα.

Κοντογιάννης, Δ. / Ντζιαχρήστος, Β. 1999. Βασικές έννοιες της γεωμετρίας.

Αθήνα.

Lenhart, V.,1993. Bildung Fuer alle. Wiss. Buchgesellschaft. Darnstadt.

Ματσαγγούρας, Η..1997. Στρατηγικές διδασκαλίας. Εκδ. Gutenberg. Αθήνα.

Παπάς, Α., 1998. Διαπολιτισμική παιδαγωγική και διδακτική. Αθήνα.

Popper, K.R., 2001. Die Welt des Parmenides. Piper Verlag. München.

Popper, K.R., 1980. Die offene Gesellschaft und ihre Feinde. A. Francke

Verlag. Tübingen.

Popper, K.R., 1982. Logik der Forschung. C.B.Mohr. Tübingen.

Τζάνη, Μ. , 1992. Θέματα κοινωνιολογίας της παιδείας. Γρηγόρης. Αθήνα.

Τριλιανός, Α., 1998. Η κριτική σκέψη και η διδασκαλία της. Αθήνα.

Zeller, E., 1892 Die Philosophie der Griechen. R. Reisland Verlag. Leipzig.